

BRÎNDUȘA GOREA

LOGICĂ JURIDICĂ

Editura Zethus - Colecția „Aula”

Târgu-Mureș, 2009

REFERENȚI ȘTIINȚIFICI:

Profesor univ. dr. Elena PUHA

Universitatea „D. Cantemir” din Târgu-Mureș

Conferențiar univ. dr. Melentina TOMA

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GOREA, BRÎNDUȘA

Logică juridică / Brîndușa Gorea;

Editura „Zethus”, 2009

Bibliogr.

ISBN 978-973-88936-0-3

Editor: Mugur Gorea

Coperta: Teodora Elena Cartera

Imaginea copertei I: Rafael, *Scuola di Atene*

Imaginea copertei IV: Aristotel

Tehnoredactare computerizată: autoarea

Corectură: autoarea

Copyright © Editura Zethus, 2009

Cuvânt înainte

Logica juridică este încă o disciplină cu caracter de noutate în sistemul învățământului juridic românesc. Utilitatea sa deosebită în formarea viitorului jurist, indiferent de domeniul în care acesta va activa, derivă din faptul că logica juridică este știința care studiază regulile specifice *gândirii juridice corecte*, care guvernează procesul elaborării, interpretării și aplicării normelor de drept. Logica juridică este, așadar, o știință ce cuprinde reguli și metode valabile pentru toate disciplinele juridice.

Lucrarea de față reprezintă un manual destinat uzului studenților. Ea își propune să inițieze viitorul jurist în mecanismele intime ale gândirii juridice și specificul său, astfel cum se relevă ele din analiza *limbajului juridic*, căci limbajul juridic s-a născut o dată cu dreptul, iar istoria dreptului este totodată o istorie a dezvoltării și maturizării noțiunilor juridice.

Începutul secolului trecut a adus cu sine o nouă tendință în filosofie și logică: orientarea interesului acesteia către studiul limbajului. Proclamarea cu insistență a eficienței reduse a logicii formale, precum și interesul sporit pentru argumentație constituie alte două premise ale extinderii cercetărilor contemporane și la alte tipuri de raționament decât cel demonstrativ, căci tipul de raționalitate care a dominat secole de-a rândul – acela dezvoltat pe filiera aristotelică din *Analitici* și cea carteziană din *Discursul asupra metodei* – lasă neacoperite vaste spații ale cugetării omenești.

Un moment de cotitură în dezvoltarea logicii juridice îl reprezintă apariția, în 1958, lucrării „*La nouvelle rhétorique. Traité de l'argumentation*”, rod al colaborării a doi cercetători belgieni: Chaïm Perelman și Lucie Olbrechts-Tythea. Logica formală

modernă se limita la demonstrația matematică, dar, potrivit autorilor Tratatului, logicienii sunt *obligați* să completeze teoria demonstrației printr-o *teorie a argumentării*, căci dreptul și științele umane nu exced sferei gândirii discursive, ci o îmbogățesc. Deplasarea de accent pe care Tratatul o aduce cu sine este vizibilă și prin încercarea de estompare a unei distincții cu vechi state de serviciu, aceea între dialectică și retorică, căci nu poate exista discurs oratoric care să nu dezvăluie o anumită structură argumentativă, după cum discursul argumentativ își pierde din efect dacă nu este îmbrăcat într-o haină retorică.

În fine, lucrarea prezintă și câteva noțiuni de *acționalism juridic*, care dau seamă de fundamentele logice ale activității practice din domeniul dreptului.

Întregul meu demers de explorare a logicii juridice, astfel cum se relevă ea la început de mileniu, a fost călăuzit de coordonatele lucrărilor de pionierat în domeniu, semnate de autori precum Ion Dobrinescu, Gheorghită Mateuț, Arthur Mihăilă și Gheorghe Mihai, față de care rămân îndatorată. De asemenea, îmi exprim recunoștința față de cel care călăuzește efortul meu de abordare a acestei fascinante științe interdisciplinare care este logica juridică contemporană, distinsul profesor universitar dr. Petru Ioan, precum și față de doamna profesor universitar dr. Elena Puha, cea care, cu tact și bunăvoință, m-a îndrumat, m-a încurajat și m-a sprijinit fără conținere.

Nu în ultimul rând, le mulțumesc tinerilor mei colegi studenți, destinatarii direcți ai acestui manual de logică juridică, al căror entuziasm și spirit critic au constituit pentru mine o permanentă motivație și prilej de continuă satisfacție.

Brîndușa Gorea

INTRODUCERE

1. Definiție și tipuri de logici

Logica este știința formelor, a structurilor, a principiilor și a legilor gândirii corecte, respectiv știința operațiilor constructive asupra gândirii în diversele sale ipostaze și relații (cu limbajul, cu acțiunea și cu realitatea)¹.

Chiar și o succintă prezentare a tipurilor de logică ne dă prilejul să înțelegem complexitatea acestei științe multimilenare și capacitatea sa unică de a interfera cu quasitotalitatea domeniilor reflecției umane. Reputatul profesor Petru Ioan² propune o diviziune a tipurilor de logică, uzitând de mai multe criterii de clasificare, pe care o reproducem în continuare:

După natura entităților relaționate, pot fi identificate cel puțin patru tipuri de logică:

(1) logica (*macro*) *propozițională* (sau *a funcțiilor de adevăr*), numită și *teorie a demonstrației*;

(2) logica (restrânsă, respectiv extinsă) *a predicatelor*;

(3) logica *extensiunilor* (sau *a claselor*);

(4) logica *relațiilor* (forma generalizată a *logicii atomare*, numită și *logică a termenilor*).

După același criteriu, autorul citat propune și o a doua clasificare, tripartită, a tipurilor de logică:

[...]

¹ Definiția aparține logicianului român Petru Ioan, fiind enunțată în volumul I al tratatului intitulat „*Logica integrală*” – Editura „Ștefan Lupașcu”, Iași, 1999, p.11. Prestigiosul autor face o impresionantă trecere în revistă a diferitelor caracterizări, accepțiuni și definiții pe care le-a primit logica de-a lungul timpului, de la Aristotel și până în contemporaneitate.

²Petru Ioan, *op. cit.*, pp. 12-15.

3. Termenii și definițiile juridice

3.1. Termenii juridici

Universul de discurs juridic este sistemul de concepte care țin de problematica juridică și în cadrul căruia expresiile (noțiuni sau enunțuri) poartă sau dobândesc înțeles sau semnificație proprie. Cu alte cuvinte, *universul de discurs juridic* este constituit din totalitatea termenilor juridici de strictă specialitate, la care se adaugă termenii din limbajul comun folosiți într-un sens juridic.

Ca toate limbajele, limbajul juridic utilizează un set de *termeni* (sau *concepte* sau *noțiuni*), în sensul de *categorii logice fundamentale menite să desemneze obiecte, fenomene, procese, activități, proprietăți ale obiectelor sau/și relații între ele*. Termenii (conceptele, noțiunile) sunt exprimați prin *cuvinte*, fie folosite individual, cum este cazul noțiunilor *simple* (contract, instanță, infractor etc.), fie grupate sub forma unor noțiuni *compuse* (contract de societate, instanță de apel, infractor minor ș.a.)

Unii termeni desemnează realități strict juridice – chirografar (creditor lipsit de garanții reale sau personale, a cărui creanță este garantată cu patrimoniul general al debitorului), litispendență (situați când același litigiu a fost supus spre soluționare în fața a două organe de jurisdicție de același grad), captație (determinarea unei persoane, prin manevre frauduloase, să consimtă la efectuarea unei liberalități), casare (desființarea de către instanța de recurs a unei hotărâri judecătorești), inculpat (persoana trimisă în judecată penală), sezină (atribuirea posesiunii moștenirii unor categorii de moștenitori, din chiar momentul deschiderii acesteia), stelionat (vinderea sau ipotecarea succesivă a aceluiași bun la două persoane diferite, fără a menționa prima vânzare sau ipotecă constituită anterior), acrescământ (creșterea drepturilor succesoriale ale unei persoane, drept urmare a renunțării sau înlăturării altor persoane de la moștenire). Asemenea

termeni nu au înțeles în afara discursului juridic și au fost creați special pentru a denota referenți aparținând de universul juridic.

Alții sunt „împrumutați” din fondul lexical principal și folosiți într-un sens specific, diferit de cel primar; de pildă, verbul „a se perima” înseamnă, în limbaj comun, a înceta să mai fie actual, a ieși din uz, a se demoda, a se învechi, dar, în sens juridic, înseamnă (despre o acțiune civilă) a se stinge din cauza depășirii termenului legal. Termenul „rol” are semnificația juridică listă a proceselor supuse spre judecare la o instanță. „Sarcină” înseamnă, în sens juridic obligație, îndatorire, răspundere pe care o are, de obicei, o persoană gratificată printr-o donație sau printr-un testament. Cuvântul „titlu” este folosit în sens juridic fie ca act sau fapt juridic ce constituie temeiul, baza legală a unui drept, fie ca înscris, document care îl constată.

Unii termeni livrești, rar folosiți în limbajul comun, fac parte din „lexicul obișnuit” al limbajului juridic. De pildă, cuvântul „liberalitate”, astfel cum este el definit de DEX (mărinimie, generozitate) are în limbaj juridic semnificația, derivată dar mult mai precisă, de act juridic prin care o persoană cedează cu titlu gratuit un bun propriu în favoarea unei terțe persoane.

Există și termeni, strict juridici la origine, care au trecut treptat și în limbajul comun, cum este acela de „rechizitoriu”, ce desemna la origine și continuă să desemneze actul prin care procurorul dispune trimiterea în judecată a inculpatului, sintetizând totodată argumentele pe care se sprijină acuzarea, dar a fost preluat și de vorbitorii nejuristi ai limbii (române) în sensul figurat de acuzare gravă și violentă.

De menționat și fenomenul îmbogățirii limbajului juridic cu termeni de strictă specialitate provenind din alte limbaje speciale – economic, financiar-bancar, medical, informatic etc., ca o reflectare a procesului continuu de adaptare a dreptului la realitățile sociale noi, ce

se cer a fi reglementate. Cu titlu de exemplu, în ultimul deceniu s-au impus *volens nolens* și în limbajul juridic termeni precum „trafic de stupefiante”, „licențe pentru programe de calculator”, „testare ADN”, „manager”, „acciză” etc.

În fine, cum este firesc în cazul tuturor limbajelor neformalizate, comprehensive, o mare parte din termenii (conceptele sau noțiunile) folosiți în limbajul juridic nu au caracter de specialitate, ci fac parte din lexicul comun al limbii naturale – de pildă, termenii folosiți în expresiile „furtul se pedepsește cu închisoare” sau „actul a fost încheiat în două exemplare și semnat de ambele părți”.

3.2. Definițiile juridice

Definiția este²⁰ o propoziție prin care se determină semnificația unui termen, se indică note caracteristice prin care o noțiune se deosebește de altele, sau se explică modul de construcție a unei clase de obiecte.

Structura oricărei definiții, inclusiv a celor juridice este $A=df BC$, unde A este definitul (în limba latină - *definiendum*), BC este definatorul (*definiens*), iar df este relația de definire. Definatorul se compune din două părți: B – *genul proxim* din care face parte A, și C – *diferența specifică*, adică proprietatea / proprietățile care îl delimitează pe A în cadrul B. De exemplu, în definiția „raportul juridic este o relație socială reglementată prin norme juridice”, *definiendum*-ul este sintagma „raportul juridic”, iar *definiens*-ul este sintagma „o relație socială reglementată prin norme juridice”. La rândul său, *definiens*-ul acestei definiții se compune din *genul proxim*

²⁰ Gheorghe Enescu - „*Dicționar de logică*”, Editura științifică și enciclopedică, București, 1985

„o relație socială” și *diferența specifică* „reglementată prin norme juridice”.²¹

Regulile „tradiționale” care trebuie respectate pentru a preveni erorile în definiție sunt următoarele:

- ◆ *Regula adecvării* - definiția trebuie să convină întregului obiect definit și numai acestui obiect (extensiunea definitului trebuie să fie identică cu extensiunea definatorului). Din încălcarea acestei reguli decurg definițiile prea „strâmte”, când extensiunea definatorului este mai mică decât extensiunea definitului, sau definițiile prea „largi”, când diferența specifică este confundată cu genul proxim. De exemplu, „Persoana cu deplină capacitate de exercițiu este persoana care a împlinit 18 ani” este o definiție prea „îngustă”, căci nu ține seama de faptul că și femeia de 16, sau chiar de 15 ani, care se căsătorește, dobândește deplină capacitate de exercițiu²². Dimpotrivă, definiția „Norma juridică este o regulă de conduită” este prea „largă”, întrucât există numeroase reguli de conduită care nu au acele caracteristici care le transformă în norme *juridice* (caracterul obligatoriu, caracterul general, caracterul impersonal, caracterul de impunere prin forță de constrângere a statului etc.) – de pildă, regulile de conduită elegantă, regulile jocurilor sportive, regulile ritualurilor religioase etc.
- ◆ *Regula clarității* - definiția trebuie să fie dată în termeni preciși, univoci; în caz contrar, definiția este *confuză*, ceea ce este admisibil din punct de vedere retoric, dar nu și în spiritul rigorii științifice; de pildă „Dreptatea este armonia sufletului cu el

²¹ *Ibidem*

²² Potrivit Codului familiei, femeia care a împlinit 16 ani se poate căsători în mod liber, fără a avea nevoie de consimțământul părinților, iar – în situații speciale – cu acordul autorității tutelare, poate încheia căsătoria și femeia care a împlinit 15 ani.

însuși” sau „Religia este sentimentul dependenței absolute” (Schleiermacher)²³.

- ◆ *Regula formei afirmative* - pe cât posibil, definiția nu trebuie să fie dată în termeni negativi; o astfel de definiție este adecvată în cazurile dihotomice – de pildă „Legea aflată în vigoare este legea care nu e abrogată”, dar devine inadecvată când există mai mult de două posibilități: „Ordonanțele sunt acele acte normative care nu provin de la Parlament”, dar nu provin de la această autoritate nici Hotărârile de Guvern, nici Ordinele miniștrilor etc.
- ◆ *Regula ireflexivității* – nimic nu trebuie să fie definit prin sine, altfel definiția este tautologică (eroarea *idem per idem*); de pildă, „Contractul este o convenție” – dar termenii juridici „convenție” și „contract” sunt sinonimi.
- ◆ *Regula asimetriei* – definatorul nu trebuie să presupună în definiția sa definitul, altfel se generează eroarea cercului vicios (*circulus in definiendo*): „Infracțiunea este fapta comisă de un infractor”, dar noțiunea de „infractor” nu poate fi definită independent de cea de „infracțiune”.

În literatura de specialitate²⁴ au fost identificate următoarele tipuri de *definiții juridice*:

a) *Definițiile justificative* sunt folosite de legiuitor în cadrul limbajului juridic normativ și se caracterizează prin scopul lor de a legitima, de a fundamenta, de a reliefa conformitatea cu valorile juridice. De pildă, definiția constituțională a Parlamentului, de *organ reprezentativ suprem al poporului român și unică autoritate legiuitoare a țării* este menită să *justifice* existența și competențele acestei instituții în sistemul autorităților publice centrale.

²³ Teodor Vidam, Amenofis T. Vidam - *Prelegeri de logică juridică*, Editura „Dimitrie Cantemir”, Târgu-Mureș, 1998

²⁴ Gheorghe Mihai - *Introducere pentru o logică juridică*, Editura Intelrom S.R.L., Piatra Neamț, 1991, p.59-61

b) *Definițiile prin relații* sunt cele care indică sistemul de relații sociale instituite - „*Sunt funcționari publici cetățenii români, care îndeplinesc un serviciu public permanent la dispoziția cetățeanului*”. Aceste definiții sunt și ele considerate justificative.

c) *Definițiile prin care sunt calificate faptele* reprezintă un tip special de definiții juridice, cum ar fi: „*Înșelăciunea este inducerea sau menținerea în eroare a unei persoane, prin prezentarea ca adevărată a unei fapte mincinoase sau ca mincinoasă a unei fapte adevărate*”

La aceste definiții „normative” se adaugă numeroasele definiții formulate în doctrina juridică, pe care autorul citat le consideră „*opinabile*”. Într-adevăr, în lipsa unei definiții legale, revine științei dreptului rolul de a determina semnificația unor termeni folosiți de legiuitor, iar fiecare autor poate avea un punct de vedere propriu asupra înțelesului și conotației unui semnificant. Dacă definițiile legale sunt *impuse*, cele formulate în literatura de specialitate sunt *expuse*. De pildă, conceptul de „sanctiune juridică”, nedefinit de legiuitor, a fost definit în literatura de specialitate²⁵ ca fiind „consecința defavorabilă cuprinsă în dispoziția normei de drept, pe care o suportă acela care nu se comportă în modul stabilit de lege” (I. Wisziewski), „dezavantajul impus de stat persoanei responsabile de săvârșirea unei fapte ilicite” (C.E. Gyula), „punerea forței organizată în stat în serviciul dreptului” (M. Djuvara) ș.a.

²⁵ Gheorghe Mihai, *op.cit.*, p.60

4. Fenomene de ambiguitate în cadrul discursului juridic

Datorită subsumării sale categoriei mai largi de limbaj natural, limbajul juridic preia și caracterul imprecis și neunivoc al acestuia, care se datorează fenomenelor inevitabile de omonimie și polisemie.

Omonimia este o formă tipică de ambiguitate (sau plurivocitate) a limbajului natural, care survine în cazul unor expresii (noțiuni sau enunțuri) cu înțelesuri și referințe diferite²⁶. De pildă, noțiunea „parchet” desemnează atât o realitate juridică (instituția judiciară care are ca principală atribuție exercitarea acțiunii penale și susținerea acuzării în procesele penale), cât și realități extra-juridice (un anume tip de pardoseală, sau fiecare din suprafețele în care este împărțită o pădure în vederea exploatării ei raționale). La nivel sintagmatic, oferim ca exemplu enunțul „X a prezentat testamentul tatălui său”, care este ambiguu, întrucât poate fi înțeles atât în sensul în care testamentul este opera lui X, care îl prezintă tatălui său, cât și în sensul în care testamentul provine de la tatăl lui X, care prezintă acest act unui oarecare terț.

Polisemia (omonimia cointensivă sau ambiguitatea sistematică) intervine în cazul unor expresii care poartă relativ același înțeles, dar se referă la realități diferite²⁷. De pildă, termenul „acțiune”, care în sens juridic desemnează *actul procedural prin care este declanșată procedura judiciară* (procesul civil sau penal), păstrează ca intensiune înțelesul de *desfășurare a unei activități (în vederea atingerii unui scop)*, înțeles ce se regăsește și în sintagme nejuridice ca „a (se) pune în acțiune” = a (se) pune în mișcare, „acțiune armată” = operațiune militară, sau chiar „acțiune epică” = succesiunea întâmplărilor dintr-o operă literară. De remarcat că termenul mai are un înțeles (inclusiv) juridic, acela de *hârtie de*

²⁶ Petru Ioan, *op.cit.*, p.103.

²⁷ *Ibidem*, p.105

valoare care reprezintă o parte prestabilită a capitalului social al unei societăți comerciale pe acțiuni, și care conferă deținătorului dreptul la dividende, dreptul de a participa și de a vota în cadrul adunărilor generale ale acționarilor etc.; acest din urmă sens al termenului „acțiune” ilustrează mai curând un caz de omonimie în raport cu cele anterior enunțate decât un caz de polisemie.

Din fericire, asemenea situații de ambiguitate sunt înlăturate în majoritatea cazurilor prin *plasarea în context* a constituenților lingvistici, astfel încât simplul fapt al utilizării sale într-un text juridic îl va ghida pe lector / auditor spre sensul juridic al expresiei.

Idealul oricărui limbaj specializat este *monosemia* și *monoreferențialitatea*, care să facă posibilă utilizarea repetată a aceluiași semnificant (termen sau enunț) cu exact același înțeles și desemnând exact aceeași realitate, în prețuirea principiului aristotelic al identității. Din păcate sau din fericire, o asemenea suprapunere perfectă a doi termeni nu este cu puțință, fie și datorită faptului că în procesul complex de comunicare (inter)umană intervin și alți factori decât cei sub auspiciile cărora am făcut această analiză, cum ar fi *conotația* sau sensul subiectiv al comunicării, *emitentul* sau locutorul și *receptorul* sau interlocutorul, cu caracteristicile lor personale și contextuale. Sensul și sfera noțiunilor juridice diferă de la o ramură de drept la alta, și uneori chiar și în cadrul aceleiași ramuri de drept. De exemplu – noțiunea de „rudă” are înțelesuri sensibil diferite în dreptul penal, dreptul civil sau în dreptul familiei.

5. Particularitățile discursului juridic

5.1. Folosirea adagiilor latine în discursul juridic

Abundența de adagii latine este „una dintre particularitățile cele mai frapante ale limbajului juridic”²⁸

Adagiile (maximele, aforismele) sunt cugetări (în speță, cu caracter juridic) enunțate într-o formă concisă, ușor de memorat, exprimând principii etice sau norme de conduită.

Aceste enunțuri sunt, în marea lor majoritate, opera jurisconșulților romani, întemeietori și spirite vizionare ai dreptului, ale căror monumente de gândire juridică impresionează și inspiră încă contemporaneitatea.

Datorită acestor caracteristici, de cele mai multe ori adagiile latine sunt formulări ale *principiilor de drept*, adică ale acelor legi fundamentale care constituie „armătura”, „scheletul” sistemului de drept (romano-germanic). Într-o fericită exprimare, aparținând autorilor Gheorghiuță Mateuș și Arthur Mihăilă²⁹, ele sunt „adevărate oracole ale jurisprudenței, oferind o direcție atunci când legea este obscură sau insuficientă”.

Aceeași autori surprind câteva dintre *funcțiile* utilizării adagiilor latine în discursul juridic: Acestea pot fi astfel formulate:

1) *Funcția mnemotehnică*

Această funcție rezidă din concizia caracteristică aforismelor, care le face ușor de memorat. Uneori, adagiile nici nu sunt enunțate în întregime în limbajul juridic uzual, primele sale cuvine fiind suficiente pentru a evoca întreg principiul de drept pe care aforismul îl exprimă. De pildă, principiul conform căruia copilul conceput este considerat a avea personalitate juridică și, în consecință, beneficiază de dreptul la succesiune – *infans conceptus pro nato habetur*, este recunoscut de vorbitorii limbajului juridic și dacă este exprimată doar

²⁸ Gheorghiuță Mateuș, Arthur Mihăilă, *op.cit.*, p.49

²⁹ *Ibidem*, p.49

sintagma *infans conceptus*. De asemenea, expresia *de cuius succesione agitur* („cel despre a cărui succesiune este vorba”, defunctul) este utilizată de juriști în forma sa prescurtată *de cuius*.

2) *Funcția de conservare a principiilor de drept*

Autorii citați subliniază și împrejurarea că folosirea limbilor naționale predispune la alterarea sensului exact al principiului de drept, datorită tendinței de folosire a termenilor sinonimi, care niciodată nu prezintă identitate absolută de înțeles și referință³⁰. Din acest punct de vedere, învățarea adagiului în forma sa originală, în limba latină, formă care este de uz internațional, prezintă avantajul de a păstra forma exactă a principiului de drept evocat, chiar în contextul folosirii lui în discursul formulat în limbile naționale, evitând astfel riscurile polisemiei.

3) *Funcția de fundamentare a argumentării juridice*

Există situații când legea nu reglementează în amănunt anumite chestiuni, care totuși apar în viața socială și se cer a fi soluționate. Dincolo de argumentele de analogie³¹, principiile de drept oferă întotdeauna o fundamentare solidă raționamentului juridic, întrucât, după cum am arătat, ele reprezintă legile fundamentale pe care se întemeiază însuși sistemul de drept. Astfel, o argumentare juridică coerentă și evidentă³² care pornește de la certitudinea unui principiu de drept, este la adăpost de critica arbitrariului, chiar dacă nu se fondează pe un anume text de lege.

4) *Funcția de sporire a solemnității discursului juridic*

În fine, folosirea adagiilor latine are și rolul de a conferi solemnitate discursului juridic, fie că este vorba de pledoaria avocatului ori a procurorului, sau chiar de motivarea hotărârilor judecătorești.

³⁰ A se vedea în același sens și Petru Ioan – *op.cit.*, p.106

³¹ Aplicare a reglementărilor existente într-o problemă (nereglementată) distinctă, dar foarte asemănătoare.

³² În sensul cartezian, de claritate și distincție.

5.2. Prezența arhaismelor în limbajul juridic

Numeroasele arhaisme care se regăsesc în limbajul judiciar, în special în ramura dreptului civil, constituie o altă caracteristică frapantă pentru neinițiații în domeniu, constituind uneori motiv de amuzament sau chiar sursă de neînțelegeri.

Unele ramuri de drept, mai precis actele normative care le constituie izvor principal, s-au bucurat de mai multă atenție din partea legiuitorului contemporan decât altele. De pildă, Codul penal și Codul de procedură penală datează din anul 1968, pe când Codul civil, chiar cu modificările sale succesive, este totuși cel de la 1864, situația fiind similară în cazul Codului de procedură civilă român, singurul din Europa care datează din 1865.

În raport de această situație, este explicabilă abundența de arhaisme în limbajul juridic civil. Cu titlu de exemplu, vom enumera câțiva termeni ilustrativi în acest sens: *emolumentul* moștenirii, în sensul de profit, de avantaj pe care îl aduce aceasta moștenitorilor, *emfiteoză*, în sensul de contract de închiriere cu durată extinsă, *anatocism* – operațiunea de capitalizare a dobânzii etc.

În practica judiciară și în doctrină există o oarecare tendință de moderare a acestui fenomen, prin înlocuirea anumitor arhaisme cu corespondentul lor modern. Totuși, este de presupus că „reformarea” limbajului juridic va veni o dată cu reformarea întregului sistem normativ și judiciar, ca o urmare firească a adoptării unui nou Cod civil și Cod de procedură civilă³³.

³³ În legătură cu procesul de modernizare a limbajului normativ a se vedea și *supra*, secțiunea 2.1.

Capitolul al II-lea

Interpretarea limbajului normativ ca mod de întemeiere a argumentelor juridice

1. Noțiunea de „interpretare”

Conceptul de „interpretare” este departe de a avea un înțeles univoc și unanim acceptat³⁴. Totuși, el poate fi asumat în sensul de *clarificare și explicare*, sau de *transpunere dintr-un limbaj în altul, în scopul deslușirii sensului unui semnificant* (cuvânt, semn, simbol etc.). De pildă, citirea (și, desigur, interpretarea!) indicațiilor unui termometru presupune mai întâi transpunerea dintr-un limbaj artificial creat (gradațiile aferente coloanei de mercur sau de alcool) în limbajul natural (constatarea că sunt 10 grade Celsius); interpretarea nu se oprește însă aici, căci este urmată de obicei și de o apreciere subiectivă, adică o *transpunere* din planul obiectiv, strict constatativ, în planul conotației, al sensului subiectiv și contextual (de pildă, în mintea subiectului, interpretarea va fi „ce frig este!” dacă ne aflăm într-o după amiază a lunii iulie sau, dimpotrivă, „e o zi călduroasă azi” - în timpul sezonului rece).

De fapt, la o analiză mai atentă putem constata cu ușurință că toate actele noastre cotidiene și însăși gândirea noastră se bazează pe sau reprezintă o formă de comunicare, de transpunere dintr-un limbaj în altul – fie că este vorba de diferite forme ale limbajului natural, fie de limbaje artificial create, sau chiar de așa-numitul limbaj „real”, al obiectivărilor de

³⁴ pentru o analiză cu valențe exhaustive, a se vedea Petru Ioan – *Resemnificări*, vol. I – “Logica, la confluență cu hermeneutica”, Editura “Ștefan Lupașcu”, Iași, 2004, cap. 8 - „Parcursuri ale interpretării în câmpul cunoașterii și al exprimării discursive”, pp.131-176

ordin psiho-fizic (realizarea unui proiect, implementarea unei invenții etc., sau, dimpotrivă, relatarea unor întâmplări, descrierea unei stări de fapt). În acord cu autorul citat³⁵, subscriem parafrazării celebrului citat biblic, exclamând „*interpretarea interpretărilor, toate sunt interpretări!*”.

2. Conceptul de limbajul normativ

Limbajul normativ trebuie să se caracterizeze prin monosemie și monoreferențialitate. El impune un stil sobru și exclude „alunecările” de sens specifice limbajului de tip performativ (injonctiv, conotativ).

În literatura de specialitate s-a exprimat ideea că „stilul legii trebuie să fie pus sub autoritatea științei legiferării și a unei solide tehnici legislative”, concluzionându-se chiar că „*le style de loi est la loi même*” (stilul legii este însăși legea)³⁶.

De remarcat însă că „granița” dintre enunțurile constatative și cele performative este una extrem de fragilă. Practic, toate enunțurile constatative pot fi reformulate ca performative, o dată cu explicitarea inevitabilei lor forțe ilocutionare.

De pildă, textul uscat al articolului 208 din Codul penal - „*Luarea unui bun mobil din posesia sau detenția unei alte persoane, în scopul de a și-l însuși pe nedrept, se pedepsește cu închisoare de la 1 la 12 ani*” poate fi „tradus” și într-un registru performativ: „*Noi, societatea, vă amenințăm pe voi, potențialii hoți, că veți avea de suferit o privare de libertate în cazul în care nu vă reprimăți intenția de a sustrage!*”

O nuanțare a stilului eminent normativ și descriptiv al limbajului legiuitorului se regăsește și în literatura de specialitate³⁷, unde se subliniază că, prioritar față de reglementarea propriu-zisă,

³⁵ *Ibidem*

³⁶ Gheorghiuță Mateuț, Arthur Mihăilă, *op.cit.*, p. 54

³⁷ *Ibidem*, p.53

„este esențial ca norma juridică să-și exprime mesajul” și „să dezvăluie motivația socială, rațiunea legiuitorului”.

3. Reguli de interpretare gramaticală a limbajului juridic normativ

Este de la sine înțeles că și limbajul juridic, ca limbaj de specialitate, are nevoie să fie *interpretat*, adică *clarificat*, *explicat*, *adus la o formă comprehensibilă*, indiferent dacă este vorba de limbajul juridic normativ sau de cel judiciar sau chiar doctrinar. Ne referim aici la interpretarea *gramaticală*, *lingvistică* a discursului juridic, celelalte tipuri de interpretare făcând obiectul unui alt capitol al acestei lucrări.

Literatura de specialitate română³⁸ se limitează la a prelua setul de *reguli de interpretare a limbajului juridic normativ*, formulat în doctrina străină:

- 1) Interpretarea *vulgari* sau *loquendi* (ceea ce am putea numi o interpretare *ad literam*), care presupune adoptarea sensului „natural”, primar al termenilor folosiți;
- 2) Interpretarea *ab etymologia* (adică interpretarea *etimologică*), care înseamnă preluarea sensului originar al expresiei – de pildă în cazul unui text juridic cu o vechime apreciabilă, ce cuprinde termeni care fie nu se mai regăsesc în limbajul contemporan, fie se regăsesc cu un înțeles diferit de cel originar;
- 3) Interpretarea *ab ratione legis stricta* (practic, o interpretare *oficială*) – adică preluarea pur și simplu a sensului dat de însuși legiuitor unui cuvânt sau unei expresii. Când există o astfel de explicare a termenilor folosiți într-un act normativ, emanând chiar de la legiuitor, ea are caracter oficial și obligatoriu pentru interpret; de pildă, Codul penal cuprinde un capitol final special dedicat definiții

³⁸ Gheorghiu Mateuț, Arthur Mihăilă, *op.cit.*, p.52

unor termeni folosiți în cuprinsul său. Acest tip de interpretare este folosit de legiuitor nu numai în situațiile când dorește să precizeze înțelesul *juridic* al unui termen din limba națională, dar și atunci când ar dori să impună un termen cu totul nou, inexistent în lexic (o creație originală sau o preluare prin traducere dintr-o altă limbă națională).

- 4) Interpretarea *ab ratione legis* – este tipul de interpretare care presupune pătrunderea de către interpret a *spiritului legii* și asumarea corespunzătoare a înțelesului termenilor folosiți, dincolo de sau chiar în contra sensului lor literar.
- 5) Interpretarea *pro subjecta materiae* (la limită, o interpretare *contextuală*) – în care termenii folosiți de legiuitor trebuie preluați în sensul impus de speța dedusă judecății, chiar dacă în acest fel s-ar opera o abatere de la sensul lor „natural”.

Aceste reguli se cer a fi folosite nuanțat, în funcție de particularitățile textului legal fiind mai potrivit unul sau altul dintre tipurile de interpretare enunțate. De asemenea, ele trebuie întregite cu unele principii ale interpretării cu un caracter mai general, cum ar fi plasarea termenilor în context și identificarea caracterului lor de termeni „de specialitate”, adică având un înțeles diferit de cel obișnuit. De pildă, simpla împrejurare că termenul „parchet” este întâlnit în cuprinsul Codului de procedură penală impune interpretarea sa juridică, de organ de urmărire penală, înlăturând sensul comun al cuvântului. De asemenea, în cadrul unui proces comercial nu va fi necesară precizarea că prin termenul „societate” se înțelege o persoană juridică care desfășoară activități comerciale, contextul impunând, dimpotrivă, formularea unor precizări doar dacă termenul ar fi folosit în înțelesul lui nejuridic, comun, de sistem social organizat.